

Bukva Kármén: A kisebbségek helyzete Szerbiában – különös tekintettel a magyar kisebbségre¹

Számtalan írás született már a volt Jugoszlávia területén jelentkező etnikai és kisebbségi problémákról, de az érdeklődést jórészt a háborús pusztítások és az országok elcsatolása váltotta ki. Míg a harcok tartottak, a nemzetközi probléma-megoldó kísérleteknek se híre, se hamva nem volt. Több kísérlet ismert, európai és amerikai oldalról is, de hasonló nézőpontra alapultak, így komolyabb sikert egyik sem eredményezett.

A volt Jugoszlávia területén számos kisebbségi probléma, probléma-képlet, érdek, érdekellentét alakult ki, melyeket szinte lehetetlen egy egységes nézőpontból vizsgálni.

Szerbia az elmúlt időszakban leginkább a migrációs kérdés és a jövőbeni uniós csatlakozás okán került a nemzetközi érdeklődés középpontjába. Értelemszerűen kitüntetett figyelem övezte, mivel minden oldalról számon van kérve az Unió által, legyen szó az emberi jogi kérdésekről, vagy akár kisebbségjogi tevékenységekről.

Szerbia sokkal nyitottabb és kifinomultabb politikát folytat – az uniós tagságra aspirálva -, mely a magyar diplomácia számára is feltehetően kedvező lehet. Több lehetőség nyílik a magyar kisebbségvédelem előmozdítása érdekében, mivel eddig a határokon belül élő kisebbségek

¹ Bukva Kármén nemzetközi tanulmányok mesterszakos hallgató. A tanulmány téma-vezetője: Dr. Szabó Tibor, a Határon Túli Magyarok Hivatalának egykori elnöke (1998-2002)

sérelmei alig jelentek meg a nemzetközi közösség napirendjén. Kétségtelen, hogy a szerbiai nemzetiségi problémák súlyossága össze sem hasonlítható a fent említettekével, de ennek ellenére a politikai légkör továbbra is rendkívül feszült.

1. Kisebbségek helyzete Szerbiában

Szerbia demográfiai helyzete igen heterogén; míg Közép-Szerbiában minden tízedik, addig Vajdaságban minden harmadik ember valamely nemzeti kisebbséghez tartozik. A Vajdaságban kétféle nemzetiség van jelen nagy számban: szerbek (65%) és magyarok (14%).

Szerbia közösségeinek száma 169, ebből 68 multi-etnikus². A kisebbségek jogainak biztosítására adott egy bizonyos törvényi háttér. A legfontosabb dokumentumok, melyekben a kisebbségek jogait írják le:

1. Vajdaság Autonóm Tartomány Statútuma, a Szerb Köztársaság Alkotmánya,
2. Törvény a Nemzeti Kisebbségek Jogainak és Szabadságának Védelméről³.

Szerbiában a szerb nyelven kívül öt hivatalos nyelv létezik és közel 30 kisebbség él az ország területén. Ennek ellenére még sok etnikum helyzete vitatott és az őket megillető jogok csupán papíron léteznek.

A kisebbségek és a többség egymáshoz való politikai viszonyával kapcsolatban temérdek sztereotípa él az emberekben.

Az államhatárok kijelölése igen bizonytalan (lásd Koszovó) és a kisebbségek érdekeinek érvényesítése is rendkívül nehézkes.

² 41 található Vajdaságban.

³ llic:2007:2

Szerbia számos törvénnyel próbálta már elősegíteni a kisebbségek jogainak érvényesülését. A diszkrimináció minden fajtáját tiltva és garantálva számukra a törvény előtti egyenlőséget, Szerbia alkotmányába is bekerült a kisebbség témaköre. Kijelölt képviselőként keresztül beleszólhatnak az országgal kapcsolatos döntésekbe, valamint önállóan határozhatnak azokban a kérdésekben, amelyek az oktatásukhoz és/vagy kultúrájukhoz, hagyományukhoz kapcsolódnak.

Nem utolsósorban, lehetőség nyílt a kisebbségek számára, hogy Nemzeti Tanácsokat hozzanak létre, de csak tíz kisebbség élt ezzel a lehetőséggel. A magyar kisebbség is közéjük tartozik.

2. Vissza a múltba

Az 1974-es alkotmány tökéletesen definiálta a kisebbségek helyzetét és kollektív jogait. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság idején kellőképpen biztosították a kisebbségek jogainak védelmét: akkor engedélyezve volt a különböző nemzetiségek részvétele a politikai életben, még az egypártrendszer ellenére is.

Az ország szétesése nem alakult túl jól a kisebbségek számára, mivel 1990-ben újra kellett értékelni a kisebbségek helyzetét. Igaz a '90-es alkotmány szintén garantálta a kisebbségek jogait, de ezek tiszteletben tartása a gyakorlatban már nem valósult meg. Az ezredforduló évének második felében napirendre kerültek a kisebbségekkel kapcsolatos kérdések.

Szerbia abban az időben nem tudott különösebben a kisebbségi témákkal foglalkozni, mert nagyobb hangsúlyt fektetett a nemzetközi szervezetekhez való csatlakozásra, emellett elsődleges prioritásként a demokratikus intézmények fejlesztését jelölte meg, hogy egyfajta multikulturális politikát valósíthasson meg.

A kisebbségek helyzetét a 2006-os alkotmány rögzíti, illetve Szerbia kétoldalú megállapodásokat írt alá a kisebbségek védelméről Magyarországgal, Horvátországgal, Macedóniával és Romániával.⁴

Az utóbbi évek népszámlálásnak adataira támaszkodva megállapíthatjuk, hogy Szerbiában igen vegyes etnikumú lakosság telepedett le. A kisebbségek legnagyobb számban Vajdaság területén és a közép-szerbiai részeken élnek (amennyiben Koszovót Szerbia részeként vizsgáljuk, akkor nagyszámú albán lakossággal is számolni kell a déli részen. Viszont az albán lakosság esetében figyelembe kell venni azt a tényezőt, hogy az adatok nem pontosak. Ennek oka, hogy az utolsó népszámlálás ahol az albánok is részt vettek, az 1981-ben volt megtartva. 1991-ben sikeresen bojkottálták az összeírást, ekkor csak hozzávetőlegesen lehetett meghatározni számukat. A fegyveres összetűzések, a szerb lakosság elvándorlása és az Albániából odaköltözöttek száma mind komolyan megváltoztatta a terület etnikai összetételét.).⁵

A kisebbségek Szerbiában főként területileg homogének, de ez alól kivételt képez a roma népesség.

3. Kisebbségek problémái

Elsősorban az egyik legsúlyosabb probléma a nemzetiségek számára a gazdasági kilátástalanság és a szegénység kérdése (főleg a romák, albánok és bosnyákok esetében)⁶.

Emellett komoly gond a fejletlen infrastruktúra, amely szintén a gazdasági lehetőségek korlátozásához vezet. A diszkriminatív állami politikai gyakorlat hagyománya terheli a jelenlegi viszonyokat, ami miatt

4 A Szerb Köztársaság Alkotmánya, *A SZK Hivatalos Közlönye*, 98/2006. szám

5 Rózsa Rita: Kisebbségként Szerbiában, http://kitekinto.hu/europa/2009/04/04/kisebbssegkent_szerbiaban/#.V1Gd7JGLRdg (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)/

6 A bosnyákok körében az egy főre eső jövedelem nem éri el a szerbiai átlag harmadát, valamint a munkanélküliségi ráta ezekben a közösségekben nagyon magas (60-70%)

a hétköznapi tisztázatlan problémák könnyen kapnak etnikai jelentőséget.

Az állam eddigi fellépései ellenére a kisebbségek nagymértékben alulreprezentáltak számos központi irányítású intézményben⁷ (példaként említeném a postát, az adóhivatalt, a vámhivatalt, az állami felügyeleti szerveket, a rendőrséget, a bíróságot, stb.). Ez azt is jelenti, hogy a kisebbségek számára sokkal kisebb az állami szektorban való elhelyezkedés lehetősége, másrészt ez maga után vonja, hogy a kisebbségi nyelveket alig lehet használni az ezekkel az intézményekkel való kommunikáció során, még akkor is, ha a helyi kisebbség nyelve a hivatalos az adott térségben.⁸

Megjegyzem, hogy amióta magyar, bosnyák és albán politikai pártok képviseltetik érdekeiket a parlamentben, illetve részt vesznek a helyi önkormányzatok munkájában, azóta jelentősen javult a nemzetiségek aránya és a helyi közigazgatási szervekben, valamint a helyi irányítás alatt lévő közintézményekben való részvétele.

4. Kisebbségi jogok Szerbiában

A nemzeti kisebbségek védelmének fontosabb pontjai már Szerbia 2006-os alkotmányába is bekerültek (érdekesség, hogy Vajdaságban kvázi nem támogatták, mivel a választóknak csak a 46%-a jelent meg az alkotmányról tartott népszavazáson.) Ennek ellenére problémák merültek fel a törvény alkalmazása terén, mivel a garantált jogok gyakran nem érvényesülnek a gyakorlatban.

7 Huszka Beáta – Szerbia decentralizációja: a kisebbségi dimenzió, Budapest, 110. oldal

8 Kisebbségi és Szabadságjogok Biztosításáról című törvény magába foglalja: „(...)egy kisebbség nyelve akkor alkalmazható hivatalos nyelvként, ha egy községben az adott kisebbség aránya eléri a 15%-ot vagy ha az összes nemzeti kisebbség aránya eléri a 10%-ot.”

Probléma nem a kisebbségi jogszabályok mennyisége és minősége miatt van, hanem az egymással való összehangoltságával és gyakorlati alkalmazásával. Jelentős eltérések mutatkoznak a kisebbségi törvények értelmezése és azok megvalósítása között. Komolyabb meghatározási gondok lépnek fel, mivel a meglévő törvényeket nem következetesen, hanem inkább szelektíven alkalmazzák. Sok esetben viszont a törvények ellentétes megoldásokat tartalmaznak.⁹

Szerbia nemigen fogadott el konkrét kisebbségvédelmi törvényt az utóbbi időben, így továbbra is a Nemzeti Kisebbségek Jogainak és Szabadságjogainak Védelméről szóló 2002. február 27-i törvény alkalmazandó.¹⁰ A kisebbségi jogok bizonyos területeit több, mint 150 emberi jogi és nemzeti kisebbségi vonatkozású belföldi jogszabály érint és mindegy 100 kötelező nemzetközi egyezmény rendezi.¹¹ Ez megfelelő alapot nyújt a szerbiai kisebbségek jogainak védelméhez és biztosítja számukra a kulturális autonómia lehetőségét, valamint bármelyik kisebbség létrehozhatja saját nemzeti tanácsát, amin keresztül tudják gyakorolni önrendelkezési jogaikat a fent már említett területeken.¹²

Emellett Szerbia több általános és regionális szintű egyezményt írt alá, melyek közvetlenül vagy közvetve biztosítják a nemzeti kisebbségek jogait és szabadságait.¹³ Ezeknek a megállapodásoknak a teljesítése kötelező jelleggel bír, mivel alapja az uniós csatlakozási feltételeknek.

Emellett visszamenő jogokat élvezhetnek a nemzeti kisebbségek Szerbiában, amely elméletileg azt jelenti, hogy szabadon használhatják anyanyelvüket, valamint joguk van megőrizni kultúrájukat, nemzeti identitásukat, használhatják a nemzeti szimbólumokat, joguk van

9 Itt gondolok arra, hogy egyes törvények lehetővé tesznek bizonyos dolgokat, amit esetleg egy másik törvény megvon.

10 Zakon o zastiti prava i slobodna nacionalnih manjina JSZK Hivatalos közleménye

11 Ide számos alacsonyabb rendű vajdasági jogszabály is tartozik.

12 Törvény a Kisebbségi és Szabadságjogok Biztosításáról, 19. cikkely: „(...)gyakorolhatják önrendelkezési jogaikat a nyelvhasználat, az oktatás, a tájékoztatás, és a kultúra területén.”

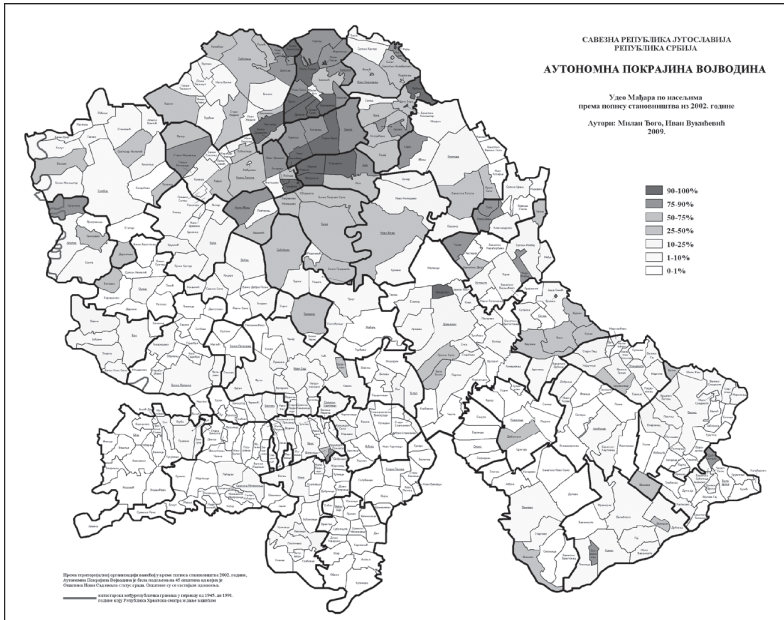
13 Például: A regionális vagy kisebbségi nyelvek európai chartája és a nemzeti kisebbségek védelméről szóló keretegyezmény

középiskolai szintig az anyanyelven való oktatáshoz, illetve tájékoztatáshoz a hivatalos szervekkel való érintkezés során, és ahhoz, hogy népességi arányukhoz megfelelően jelen legyenek a közszférában.

5. Szerbia és a vajdasági magyarok kapcsolata

A szerbiai Vajdasági Autonóm Tartományban élő magyar nemzetiségű emberek csoportját nevezzük vajdasági magyaroknak. Ez a népcsoport számít a legnagyobb kisebbségnek Szerbiában, s a legtöbben a magyar-szerb határ mentén élnek, többnyire tömbökben. Lélekszámuk megközelíti a 300.000 főt¹⁴, de ez a szám fokozatosan csökken. A tetőpontot a II. világháború utáni időszakban érte el, amikor több, mint 442.560 magyart számláltak.

¹⁴ World Directory of Minorities and Indigenous Peoples: Serbia – Hungarians
<http://minorityrights.org/minorities/hungarians/> (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)

Мађар кисибсијеки арания Вајдасагбан

6. Тортнелми мулт

А Вајдасаг нем азонас тортнелми хагвоманьоккал ренделкезик, минт Сзербия дели ресе: миг аз елббиди аз Острак-Магьар Монархиахож тартозотт, аз утббиди вегиг торок (оттоман) уралом аллт. Аз 1990-бен, а Милосевиц-резсим идејен елфогадотт алкотмань мефосзотта Вајдасагот аттол а жогатол, хогу сајат торвеньекет алкоссон. Аз уј алкотмань szinte семми ујдонсагот нем хозотт е текинтетбен, мивел нем бовитете а тартомань жогкореит¹⁵. Де леветосаг ньилт а тартоманьди хотасагокнак

¹⁵ А Форум Иурис жогаззайи сзеринт: „Аз алкотмань нем гарантальа а Вајдасаг ередети жогкореит, сајат торвеньеинек мефохозаталахож, вагу акар сајат донтесеинек вегреहतасахож вало жога, нем бизтоситја ресзветелет а тартоманьди аутономия вегелмевбен

alacsonyabb szintű jogszabályok meghatározásához, amelyek lehetővé tették, hogy a kisebbségi jogokat hatékonyabban gyakorolhassák Vajdaságban, mint Szerbia többi részén.

Amióta Vajdaságot a hajdani Jugoszláviához csatolták, az állam a fejlett régiók közé sorolta. Fő kulturális és szellemi központjuk sokáig Újvidék volt, de ezt a szerepet a magyar határhoz közelebbi Szabadka vette át.¹⁶

Vajdaságban húsznál is több különféle náció él.¹⁷

7. Demográfiai helyzet

A Vajdaság Autonóm Tartomány területe Szerbia összterületének csaknem egynegyede. És ezen a részen jelenleg nagyjából 251.136 magyar él. Az itt élők aránya 1948 óta csaknem megfelelődött, és továbbra is folyamatosan negatív irányba mozog.

Emellett a Vajdaság, ahol a magyar ajkúak nagy többsége él, egyértelműen az alacsony natalitású régiók közé tartozik. A számbeli gyarapodás mindig alatta maradt az ország más részein bekövetkezett népességnövekedésnek.

Az egykori Jugoszlávia az egyetlen olyan ország, ahol a kisebbségekbe került magyarok részaránya állandóan csökken.¹⁸ Nehéz bármiféle

résztevő bíróságok bíráinak megválasztásában. Az alkotmány ugye deklarálja, hogy a Vajdaság jogosult lesz közvetlen bevételekre, de a bevételek típusát és nagyságát a Köztársasági Parlament által hozott törvények fogják megszabni. Az alkotmány a Vajdaság autonómiáját sem garantálja, mivel az eltörölhető.” – részlet a Helsinki Bizottság jelentéséből.

16 De sok magyar intézet székhelye változatlanul Újvidéken van, pl. Magyar Szó napilap

17 Vajdaságban élő nációk: magyarok, szlávok, horvátok, montenegróiak, románok, stb.

18 Szerb Statisztikai Hivatal adatai: 1921-ben 3,9% volt a magyarság aránya, ez a szám 1981-re megfelelődött, majd további csökkenés vette kezdetét, mely a mai napig aktuális.

2002-2012 között majdnem 40.000 magyarral fogyatkozott a Vajdaság területe.

elfogadható magyarázatot adni a népesség ekkora mértékű fogyatkozására.¹⁹

A magyarok számának drasztikus csökkenését több dolog okozhatja:

1. A természetes nép fogyás mellett a külföldre való elvándorlás és az új, jobb élet reménye talán a legjellemzőbb napjainkra.
2. A népcsökkenést jelentősen befolyásolja az asszimiláció, illetve, hogy kötelezték a magyar kisebbségeket a jugoszláv nemzeteszmé elfogadására. A magyar megmaradhatott közösségként (nyelvét szabadon használhatja, kultúráját megőrizheti), de nem vallhatják magukat magyarországi magyaroknak, hanem a délszláv nemzethez közelebb kell definiálnia magát.
3. Már nem annyira aktuális, de megemlítendő, hogy a délszláv háború idején arra ösztökölték a magyarokat, hogy meneküljenek a háború elől.

Illetve ezek az adatok jelzésértékűek is lehetnek, ha a szerb állam magyarságpolitikáját nézzük.²⁰

Amióta kisebbségi státuszba sorolják a vajdasági magyarokat, azóta komoly nehézségeknek vannak kitéve. (Nem leányálom persze a vele együtt élő más nemzeti kisebbségek demográfiai helyzete sem, ám a magyarság fogyása példa nélkül áll.)

19 Babi Huanita: Fogynak a vajdasági magyarok (is) http://kitekinto.hu/karpat-mendence/2012/12/01/fogynak_a_vajdasagi_magyarok_is/ (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)

20 Az MNT 2013-ban közvitát szervezett a Népesedés Akciótervének tervezete kapcsán. Pesevszki Evelin: A hallgatás bűn. Magyar Szó, 2013.július 20. 1.5.

8. Társadalmi háttér

Az okok, melyek ezt a kedvezőtlen népesedési helyzetet befolyásolták többértékek, és azok történelmi, gazdasági, kulturális és politikai események következményein alapulnak.

A vajdasági magyarok gazdasági helyzetéről nincsenek megbízható, releváns adatok, de értékelések szerint²¹ az elmúlt évtizedben csak rosszabbodott a helyzet. A magyarok jelentős része kimaradt a privatizációs folyamatokból, sőt a többi nemzeti közösséghez képest aránytalanul nagyobb számban maradtak munka nélkül. A szerb kormány szavatolja, de „...a gyakorlatban mégsem valósul meg a lakosság nemzeti összetételének megfelelő foglalkoztatás”.²²

8.1. Anyanyelv- és írás használata.

A nyelv- és íráshasználat elveit a hivatalos Nyelv- és Íráshasználatról szóló 1991.évi törvény tartalmazza. Ennek ellenére a vajdasági gyakorlatban a nemzeti kisebbségi nyelvek és írásmódok szabad használata számos akadályba ütközik. Az állami szervek a munkájukban egyre inkább preferálják a cirill betűs írásmódot, ami miatt a latin betűs írás fokozatosan szorul ki a közhasználatból.

A nyelv- és íráshasználat alapelvei szerint: „(...)mindenkinek jogában áll, hogy az eljáró szerv, illetve közhivatal előtt, mikor az a jogairól dönt, használja az anyanyelvét, és hogy ebben az eljárásban a tényekkel a saját nyelvén ismerkedjen meg”.

21 Gábrity Molnár Irén foglalkozott a vajdasági magyarok gazdasági helyzetével: A gazdasági erősségünk/erőtlenségünk tájtudata Vajdaságban Magyar Szó, 2008.augusztus 1. 10.

22 A jogi keret megfelelő, a gyakorlat kifogásolható. Magyar Szó, 2013. június 1. http://www.magaryszo.com/hu/1991/kozelet_politika/97456/A-jogi-keret-megfelel%C5%91-a-gyakorlat-kifog%C3%A1solhat%C3%B3.htm (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)

A jelenlegi gyakorlat alapján ez nem így működik. A Milosevics-i törvénnyel megkezdődött a latin betűs írásmód halványodása, melyet a cirill betűs írásmód szorított ki. Kezdve a hivatalos használattól, majd a közéletből is kikerültek a latin betűk. Erre a bélyeget a 2006-os alkotmány nyomta rá.

Jelenleg az Emberi Jogi- és Nemzeti Kisebbségi Hivatal vizsgálja, hogy kellőképpen teljesíti-e Szerbia a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartájából eredő kötelezettségeit – ami az Unióhoz való csatlakozás elengedhetetlen kelléke.

8.2. Anyanyelvű oktatás és tájékoztatás.

Az oktatáspolitikai szempontjából is szomorú a magyarok helyzete, mivel a magyar oktatási rendszer fokozatosan leépül. A magyar tagozatok összeolvadásáról, rosszabb esetben megszűnéséről lehet folyamatosan hallani, mely növeli a magyar pedagógusok munkanélküliségi arányát. A szerb államnak nincs elegendő pénzügyi kerete a probléma megoldására, sőt lassan már igény sem lesz rá. Emellett komoly aggodalomra ad okot az a tény, hogy a vajdasági általános iskolákban a legkevésbé képzettek a magyarul előadó tanárok.²³

Jó hír, hogy a Magyar Nemzeti Tanács (MNT) 2010-ben oktatásfejlesztési stratégiát fogadott el 2010-2016-os időszakra.

8.3. Kultúra- és hagyományápolás.

Ami a kultúrát illeti, a mai napig több sérthetetlen művészeti szervezet, intézmény van jelen a Vajdaság területén, ebből több színház, zeneiskola, színjátszó műhely, stb. A nemzeti kisebbségek támogató-sokra tehetnek szert a kultúra és a hagyomány megőrzése területén

23 A magyar tanerő a legkevésbé képzett: Magyar Szó, 2009. december 9. 15

(tartományi költségvetésből és különböző magyarországi forrásokból).²⁴

A nemzeti kisebbségi autonómia szempontjából igen jelentős szerepet játszik a szerb alkotmány és annak bizonyos részei. A 75. szakasz 3. bekezdés szerint:

„A kultúra, az oktatás, a tájékoztatás, valamint a hivatalos nyelv- és íráshasználat területén megvalósuló önkormányzati jogok érvényesítése céljából a nemzeti kisebbségek tagjai nemzeti tanácsokat választhatnak a törvénnyel összhangban”

A legnagyobb létszámú kisebbséget a magyarok alkotják a Vajdaság területén, Korhecz Tamás, a Magyar Nemzeti Tanács volt elnöke, büszke arra a jogi keretre, amit Szerbia a kisebbségek védelmére alakított ki:

„A kultúra megőrzését és az oktatás fejlesztését külön kiemelte az utóbbi 12 év során. Ennek ellenére a magyarok lélekszáma folyamatosan csökken, még ha a vajdasági magyar politikusok elégedettek is a meglévő lehetőségekkel.”

9. Zárszó

Munkám korábbi fejezeteiben igyekeztem bemutatni nemcsak a kisebbségeket, mint jelenséget Szerbia területén, hanem azok jogait és helyzetét. Fontosnak tartottam foglalkozni a történelmi háttérükkel, mert úgy gondolom, minden kisebbség valahonnan érkezett és valamerre tart, valamint anélkül kevésbé lenne érthető, hogy egyes kisebbségi csoportok miért vándorolnak ki az adott országból. Próbáltam rávilágítani a különböző kisebbségek jövőjére, amely egy olyan széleskörű és összetett probléma, amelynek teljes körű feltérképezése, bemutatása, értékelése

²⁴ pl. Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség, Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Petófi Sándor Magyar Művelődési Központ, stb.

meghaladják a tanulmány terjedelmi korlátait. Erre tekintettel az egyes fejezetekben viszonylag röviden, a kérdéskörrel kapcsolatban részemről lényegesebbnek gondolt információkat kiemelve próbáltam képet adni a dolgozat címeként is kiemelt szerbiai kisebbségek helyzetéről és azok háttéréről, különös tekintettel a magyar kisebbségekre.

10. Irodalomjegyzék

1. Ablonczy Balázs – *Letűnt magyarok: Kisebbség-és művelődéstörténeti tanulmányok*, Kalligram kiadó, 2011.
2. Mgr. Bozóki Antal – Dr Gaál György – *A vajdasági magyarság és az autonómia*, Atlantis kiadó, Újvidék, 2003.
3. Huszka Beáta – *Decentralization of Serbia: the minority dimension/ Szerbia decentralizációja: a kisebbségi dimenzió*, EÖKK kiadó, Budapest 2008.
4. Ifj. Korhecz Tamás – *Otthonteremtőben a szülőföldön*, Újvidék, Forum kiadó, 2009.
5. Gábrity Molnár Irén – *Oktatásunk láttelepe*, Újvidék, Forum kiadó, 2008.

1. A jogi keret megfelelő, a gyakorlat kifogásolható. *Magyar Szó*, 2013. június 1.
http://www.magyarso.com/hu/1991/kozelet_politika/97456/A-jogi-keret-megfelel%C5%91-a-gyakorlat-kifog%C3%A1solhat%C3%B3.htm (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)
2. A magyar tanerő a legkevésbé képzett: *Magyar Szó*, 2009. december 9. 15. o.
3. A Szerb Köztársaság Alkotmánya, *A SZK Hivatalos Közlönye*, 98/2006. szám
<https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CB8QFjAA&url=http>

%3A%2F%2Fwww.vajma.info%2Fdocs%2Fa-szerb-koztarsasag-alkotmánya.doc&ei=wHMvVbetOsTsaMS0gYAN&usg= AFQjC-NG2vXxmRp-bXYU9XiHfqOeMDvPxPA&sig2=VOd0rawHy-Mf88FL9UE2V3w&bvm=bv.91071109,d.d2s (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)

4. Bábi Huanita: Fogynak a vajdasági magyarok (is)
5. http://kitekinto.hu/karpat-medence/2012/12/01/fogynak_a_vajdasagi_magyarok_is/ (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)
6. Rózsa Rita: Kisebbségként Szerbiában,
http://kitekinto.hu/europa/2009/04/04/kisebbsegkent_szerbia-ban/#.V1Gd7JGLRdg (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)
7. World Directory of Minorities and Indigenous Peoples: Serbia – Hungarians
<http://minorityrights.org/minorities/hungarians/> (Utolsó letöltés ideje: 2016. május 7.)